

VERHALEN DIE JE NIET SNEL

Een onderzoek naar de effecten van educatieve Ravensbrückreizen

Al jaren reizen studenten van pabo's uit heel Nederland in de meivakantie naar het voormalige concentratiekamp Ravensbrück om zich te verdiepen in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en om zich voor te bereiden op hun toekomstige rol als verhalenverteller. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei liet een participerend onderzoek uitvoeren naar de effecten van deze reizen.¹

Cees van der Kooij is lid van de commissie PA-BO en deed in opdracht van het Nationaal Comité 4 en 5 mei onderzoek naar de Ravensbrückreizen.

De hoofdvraag van het onderzoek luidde: 'Wat is het rendement van deelname door een aankomend docent aan een educatieve reis naar een voormalige nazi-vervolgingsplek voor zijn latere beroepspraktijk?' Deze hoofdvraag werd vervolgens onderverdeeld in drie deelvragen: 'Is een educatieve reis van invloed op het toekomstig docentschap van studenten?', 'Zo ja, op welke wijze levert een educatieve reis een bijdrage aan de professionalisering van aankomende docenten?' en 'Wat zijn de leerdoelen die worden gesteld en hoe komen die terug in het begeleidend materiaal bij de Ravensbrückreis? Welke plaats heeft de specifieke geschiedenis van Ravensbrück hierin?'

DE REIS

Pabostudenten die geïnteresseerd zijn in een reis naar Ravensbrück in hun vakantieweek kunnen zich melden bij hun geschiedenisdocent. Iedere pabo mag in principe twee studenten aanleveren. Uit het onderzoek blijkt dat de nadruk ligt op tweede- en derdejaarsstudenten in de leeftijdsgroep 19 tot 23.

Voor hen is een programma ontwikkeld dat bestaat uit een voorbereidende bijeenkomst in een van de voormalige kampplaatsen in Nederland, een op-

dracht om op een stageschool een les te geven over de Tweede Wereldoorlog met een gastspreker, een verblijf op het kampterrein Ravensbrück samen met Nederlandse overlevenden en ooggetuigen met inleidingen, rondleidingen en workshops en een terugkombijeenkomst in een van de voormalige kampplaatsen in Nederland.

Centraal staan de historische plek Ravensbrück – de overblijfselen van het voormalig concentratiekamp – en de overlevenden en ooggetuigen met hun verhalen. Daaromheen vinden workshops plaats over concentratiekampen, verhalen vertellen, maar ook over lesgeven over 'de oorlog dicht bij huis'. Daarnaast voeren groepen studenten opdrachten uit gericht op het verder ontwikkelen van vaardigheden op het gebied van interviewen, het ontwikkelen van didactisch materiaal over de historische plek en het organiseren van een herdenking.

Als dit programma getoetst wordt aan de aspecten die in geschieddidactische literatuur benadrukt worden, dan voldoet dit voortreffelijk aan die aspecten:

A. Een bezoek aan een *Gedenkstätte* is altijd onderdeel van een educatief programma en geen losstaand uitje.

Kamp Ravensbrück.

VERGEET

B. Er is sprake van een inhoudelijke voorbereiding over de nazitijd en over het te bezoeken concentratiekamp.

C. Een concentratiekamp spreekt niet voor zich. Er zal goed nagedacht moeten worden om de geschiedenis van de plek tot leven te wekken. Zolang er nog overlevenden zijn, kunnen die daar een heel belangrijke rol in spelen, maar het kan ook door middel van verhalen over mensen in het kamp van de leeftijd van de studenten.

D. Bezoeken aan concentratiekampen moeten vrijwillig plaatsvinden.

E. Oog voor emotionele aspecten van het bezoek.²

Het idee voor de reis naar Ravensbrück was van het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück. Weliswaar is – ondanks het Ravensbrück-monument op het Amsterdamse Museumplein – het voormalige concentratiekamp Ravensbrück een van de minder bekende kampen, maar het biedt goede mogelijkheden als *Lernort*. Je kunt er langere tijd verblijven aangezien enige *Aufseherinnenwoningen* omgebouwd zijn tot jeugdherberg. Ondanks het ontbreken van barakken zijn er voldoende interessante overblijfselen als de muur, de *Kommandantur*, de gevangenis, het crematorium, de fabrieken, de woningen van de SS'ers en van de *Aufseherinnen* en uit de DDR-tijd het monument op het voorterrein. Er zijn verschillende tentoonstellingen en de Pedagogische Dienst is zeer behulpzaam met een Nederlands sprekende leiding. En de doelen van het voormalige kamp maken een breed scala van de nazi-ideologie duidelijk. Voorop staat echter dat het voormalige kamp Ravensbrück voor de reizen een middel is en niet alleen maar het doel.

ONDERZOEK NAAR DE EFFECTEN

Om de effecten van de reis op de deelnemers te onderzoeken zijn van iedere reis twee (oud-)studenten mondeling geïnterviewd. De andere (oud-)studenten – in zoverre ze nog te traceren waren – hebben een schriftelijke enquête toegestuurd gekregen. Er was een respectabele respons van 31,6%.

De deelnemers is allereerst gevraagd om een top drie te maken van hun herinneringen aan de reis. Het meest vermeld werden de overlevenden, het kampterrein (inclusief de gevoelens die het terrein opriep), de didactische workshops en de groepsopdrachten en het gevoel een groep te zijn en samen iets bijzonders te beleven.

Enkele uitspraken:

- ‘Het nauwe contact met de overlevenden is me het meest bijgebleven. De kracht die deze mensen uitstralen, is niet te beschrijven en heeft op mij een diepe indruk gemaakt.’
- ‘Ik vond het ontzettend verrijkend dat overlevenden mee waren op reis. Het is heel erg speciaal om de verhalen uit de eerste bron te horen en daardoor hopelijk zo inlevend mogelijk de verhalen door te vertellen.’
- ‘Het kamp, heel bijzonder dat er nog zoveel te zien is. Vooral de muur met prikkeldraad gaf een gevoel dat niet te omschrijven valt, maar perfect past bij de plek.’
- ‘Door op de plek zelf te zijn en de verhalen vanuit het oogpunt van de overlevenden zelf te horen, deed dit veel met mij. Ik zal deze verhalen niet snel meer vergeten.’
- ‘De uitvoering van de praktische opdrachten. Ik moest didactisch materiaal ontwerpen. Hoe maak je de vertaalslag van de oorlog naar de kinderen toe?’

Links: Overlevenden vertellen hun verhaal.

Rechts: Doorkijkje naar het meer.

¹ Cees van der Kooij, ‘De geschiedenis ging leven!’ Een onderzoek naar de effecten van de educatieve Ravensbrückreizen. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2012.

² O.m. op basis van: Ahlheim, K. u.a., *Gedenkstättenfahrten. Handreichung für Schule, Jugend- und Erwachsenenbildung in Nordrhein-Westfalen*. Schwalbach/Ts, 2004 en Bialecka, A. e.a., *European pack for visiting Auschwitz-Birkenau Memorial and Museum*. Strasbourg, 2010.

**Kennismaken met
het terrein: de
Kommandantur.**

- ‘Herdenking in Ravensbrück. Tijdens de herdenking kwamen alle emoties op. Ik besepte toen helemaal hoe verschrikkelijk het was geweest voor de mensen in het kamp.’

Vervolgens kregen de deelnemers de vraag of ze dankzij de reis betere lessen kunnen geven over de Tweede Wereldoorlog als verhalenverteller van de toekomst. Uit de antwoorden blijkt dat het ‘ja’ beargumenteerd werd met een mengeling van zaken:

- De beschikking over verhalen, die niet uit een boek komen en die daardoor levendiger zijn en die je enthousiaster kunt vertellen.
- Een beter beeld van de Tweede Wereldoorlog.
- Doordrongen van de boodschap ‘nooit weer’.
- De beschikking over didactische aanwijzingen, werkvormen, materialen om WO II in de klas te brengen.

De belangrijkste vraag van het onderzoek was wat de deelnemers – eenmaal voor de klas – met de informatie en de ervaringen van de reis gedaan hebben. Het blijkt om een groot scala van activiteiten te gaan: van lessen, lessenseries en projecten, ontwikkeling van lesmateriaal, gastsprekers in de klas, bezoeken aan monumenten en kampen tot en met deelname aan herdenkingen.

In de antwoorden klinkt ook nog iets door dat in feite nog veel fundamenteeler is: het geconcentreerd werken in Ravensbrück op een historische plek met

daarbij het voortdurend contact met overlevenden heeft bij studenten geleid tot een bezinning op het mens-zijn.

Enkele reacties:

- ‘Je leert heel veel van de overlevenden, lef hebben om door te gaan en er het beste van te maken.’
- ‘De indruk die alles op mij heeft gemaakt heeft mij als persoon rijker gemaakt.’
- ‘Spreken met de overlevenden was enorm leerzaam, maar laat je ook echt nadenken over het leven.’
- ‘Deze reis heeft mijn ogen geopend.’

Het programma in Ravensbrück bleek de meest ideale vorm van geschiedenisonderwijs: op een historische plek met ooggetuigen werken aan feitelijke informatie over en bezinning op een belangrijk stuk verleden. Juist in deze fase van hun leven waarin de persoonsvorming nog niet afgerond is, bleken studenten uitermate gevoelig voor thema’s als menselijkheid en onmenselijkheid.

Een van de deelnemers stelde tijdens het interview: ‘Deze reis is onmisbaar.’ Maar voor de continuering van dit jaarlijkse initiatief zijn er echter twee problemen. Allereerst zal er een oplossing gevonden moeten worden voor de financiering van de reis. En op niet al te lange termijn zijn er geen overlevenden meer beschikbaar. Zij komen nu nog uit Engeland, Amerika en Nederland om hun verhalen aan de studenten te vertellen, maar ze zijn inmiddels ver in de tachtig, de oudste is inmiddels al negentig. ■